

۱۹۵۹

۸۷/۱/۱۰۵۸۷۶

۸۷/۱۲/۴

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی

بررسی انتقادی کارنامه‌ی ده‌ساله‌ی سعدی پژوهی

(۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵)

توسط:

فرزانه معینی

استاد راهنما:

دکتر کاووس حسن‌لی

کتابخانه اطلاع‌رسانی و اسناد
شهریور

۱۳۸۷ / ۱۱ / ۸

شهریور ۱۳۸۷

۱۰۶۰۵۹

به نام خدا

بررسی انتقادی کارنامه‌ی ده‌ساله‌ی سعدی پژوهی (سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵)

به وسیله‌ی:

فرزانه معینی

پایان‌نامه

ارایه‌شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی از
فعالیت‌های تحصیلی لازم برای اخذ درجه‌ی کارشناسی ارشد

در رشته‌ی:

زبان و ادبیات فارسی

از دانشگاه شیراز

شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی شده توسط کمیته پایان‌نامه با درجه: عالی.....

دکتر کاووس حسن‌لی، دانشیار بخش زبان و ادبیات فارسی (رییس کمیته).....

دکتر محمدحسین کرمی، استاد بخش زبان و ادبیات فارسی.....

دکتر نجف جوکار، دانشیار بخش زبان و ادبیات فارسی.....

شهریور ۱۳۸۷

سپاس‌گزاری

بهترین و بیش‌ترین سپاس‌ها از آن خدای بی‌همتاست

این پژوهش، با راهنمایی‌های خردمندانه‌ی استاد نام‌دار و نواندیش جناب آقای دکتر کاووس حسن‌لی به انجام رسید. برای او - که مثل هیچ کس نیست - بیش از هر چیز، تن‌درستی آرزو می‌کنم که وجودش سرچشمه‌ی خوبی‌هاست.

محبت‌های همیشگی استادان بزرگوار آقایان دکتر محمدحسین کرمی و دکتر نجف جوکار نیز که مشاوره‌ی این پایان‌نامه را پذیرفتند، ارج می‌نهم.

جناب آقای دکتر اکبر نحوی بسیاری از پرسش‌هایم را - با آگاهی و فروتنی - پاسخ دادند. سپاس‌گزارشان هستم.

کسان دیگری نیز هر یک به‌گونه‌ای، یاری‌ام کردند:

- دوست ارجمند جناب آقای سید فرشید سادات‌شریفی که مقاله‌های ثبت‌شده در " کتاب‌خانه‌ی ملی ایران " با لطف و هم‌کاری ایشان به‌دست آمد.

- امین عزیز که مهربان و شکیب‌دار کنارم بود و نمودارها و نمایه‌ها را نیز به‌شایستگی تهیه و تنظیم کرد.

- همه‌ی اعضای خوب خانواده‌ام که لطفشان دایم است.

- دوست نازنینم المیرا آشورماهانی که پناه خستگی‌هایم بود.

سربلندی و کام‌روایی‌شان را از خدای بزرگ می‌خواهم.

۲۵ شهریور ۱۳۸۷

فرزانه معینی

چکیده

بررسی انتقادی کارنامه‌ی ده‌ساله‌ی سعدی پژوهی

(۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵)

به‌وسیله‌ی:

فرزانه معینی

شناسایی و معرفی همه‌ی نوشته‌هایی که در پیوند با سعدی و آثار ارزشمند او به نگارش درآمده‌است، یکی از ضروری‌ترین پژوهش‌هاست که بخش گسترده‌ای از آن - به‌شایستگی - در "فرهنگ سعدی پژوهی" انجام گرفته است. در این پژوهش که به تکمیل بخش "مقاله‌ها" در آن کتاب می‌انجامد، مقاله‌هایی که در سال-های ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ در پیوند با سعدی پدید آمده است، بازیابی و گردآوری گردیده و بر بنیاد طرحی منظم و یک‌دست، به‌گونه‌ای گسترده، معرفی، بررسی و نقد شده‌است. افزون بر شناسایی و نقد نوشته‌ها، تاثیرات و تاثرات آن‌ها در حوزه‌ی مقاله‌های این دوره‌ی ده ساله بررسی شده‌است و رویکرد به آثار سعدی نیز در متن این نوشته‌ها به شمارش درآمده تا میزان رویکرد به سخنان سعدی در موضوعات گوناگون، نمایانده شود.

این پایان‌نامه در ۳ فصل، تدوین یافته‌است: فصل اول، مقدمه‌ای کوتاه و توضیحاتی درباره‌ی هدف و پیشینه‌ی تحقیق، ضرورت و روش انجام آن را در بر گرفته‌است.

در فصل دوم (مقاله‌شناسی)، ۴۰۰ مقاله‌ای که در این دوره‌ی ده‌ساله در پیوند با سعدی پدید آمده‌است و با استفاده از فهرست‌های گوناگون، بازیابی گردیده، به‌گونه‌ای توصیفی-تحلیلی بررسی شده‌است.

در فصل سوم، نتایج تحقیق بیان شده‌است که نشان می‌دهد کارنامه‌ی سعدی پژوهی در سال‌های مورد بررسی این پژوهش، در مقایسه با کارنامه‌ی دوران پیش از خود (۱۳۰۰ تا ۱۳۷۵) پر برگ و قابل توجه است که برگزاری "یاد روز سعدی" در اول اردیبهشت‌ماه هر سال (از سال ۷۷ تا کنون) در این میان، بسیار موثر بوده است. اما پرباری این کارنامه‌ی ده ساله، به اندازه‌ی پر برگ‌ی آن نیست، زیرا مقاله‌هایی که با موضوعات همانند و تکراری و یا انشاپردازی‌هایی از سر شیفتگی و ارادت فراوان به سعدی پدید آمده‌اند، تعداد قابل توجهی از مقاله‌های منتشرشده را تشکیل می‌دهند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: کلیات تحقیق
۲	۱-۱- مقدمه
۳	۲-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق
۳	۳-۱- پیشینه‌ی تحقیق
۵	۴-۱- هدف تحقیق
۵	۵-۱- روش تحقیق
۹	فصل دوم: مقاله‌شناسی
۴۶۷	فصل سوم: نتایج و پیشنهادات
۴۶۸	۱-۳- مقدمه
۴۶۹	۲-۳- توزیع زمانی مقاله‌ها
۴۷۱	۳-۳- توزیع موضوعی مقاله‌ها
۴۷۵	۴-۳- توزیع موضوعی مقاله‌ها بر اساس آثار سعدی
۴۷۷	۵-۳- توزیع رویکردها بر اساس آثار سعدی
۴۸۱	۶-۳- توزیع نام نویسندگان بر اساس تعداد مقاله
۴۸۲	۷-۳- دشواری‌های این پژوهش
۴۸۳	۸-۳- پیشنهادات
۴۸۴	فهرست منابع
۵۰۶	پیوست ۱- نمایه‌ی موضوعی مقاله‌ها
۵۲۳	پیوست ۲- نمایه‌ی موضوعی مقاله‌ها بر اساس آثار سعدی
۵۳۵	پیوست ۳- فهرست نام پدیدآورندگان

فهرست جدول‌ها

صفحه	عنوان و شماره
۴۷۰	جدول شماره ۱: توزیع زمانی مقاله‌ها
۴۷۴	جدول شماره ۲: توزیع موضوعی مقاله‌ها
۴۷۷	جدول شماره ۳: توزیع موضوعی مقاله‌ها بر اساس آثار سعدی
۴۷۹	جدول شماره ۴: توزیع رویکردها در مقاله‌های سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵
۴۸۰	جدول شماره ۵: توزیع رویکردها در مقاله‌های سال‌های ۱۳۰۰ تا ۱۳۷۵
۴۸۱	جدول شماره ۶: توزیع نام نویسندگان بر اساس تعداد مقاله

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان و شماره
۴۶۹	نمودار شماره ۱- توزیع زمانی مقاله‌ها
۴۷۱	نمودار شماره ۲- توزیع موضوعی مقاله‌ها
۴۷۶	نمودار شماره ۳- توزیع ۳۰۰ مقاله که بر اساس آثار سعدی پدید آمده‌اند
۴۷۸	نمودار شماره ۴- توزیع رویکردها بر اساس آثار سعدی

فصل اول

مقدمه و کلیات تحقیق

شیخ اجل، سعدی شیرازی نخستین شاعر بزرگ فارس و یکی از بلندآوازه‌ترین شاعران ایران است که آثار ارزشمند او برای همه‌ی فارسی‌زبانان، میراثی گران‌بهاست آثار سعدی نه تنها برای ایرانیان و دوست‌داران ادب فارسی خواندنی و آموختنی است، که بر شعر و ادب جهان نیز تاثیر گذاشته است و پس از گذشت هفت قرن، گلستان، بوستان و غزلیات او تازه و با طراوت است:

هفت کشور نمی‌کنند امروز بی مقالات سعدی انجمنی

سعدی، مربی تمام شاعران پارس و فارسی‌گویان پس از خود به شمار می‌آید و نهال شعر و سخن در این دیار می‌کارد و می‌پرورد که با تربیت شاگردانی چون حافظ و پیروان وی به ثمر می‌نشیند و شگفتا که نفوذ و حکمرانی سعدی، تنها در قلمرو شعر نیست. کار سعدی در گلستان، بزرگ‌ترین حادثه‌ای است که در تاریخ تحول نثر فارسی اتفاق می‌افتد و سبب می‌شود که نثر بی‌اعتبار و بی‌اهمیت فارسی، به یمن لفظ و معنای نو ظهور و بدیع سعدی، به مقامی شامخ که حتی گاهی فراتر از شعر است، دست یابد.

زبان سعدی، ساده و روان و در عین حال شیوا و لطیف و منسجم است و آموزه‌هایش برای هر کس، در هر سن و موقعیت، سودمند و پذیرفتنی است. نویسندگان و پژوهش‌گران بسیاری کوشیده‌اند تا دیدگاه‌های حکیمانه‌ی سعدی را درباره‌ی موضوعات مختلفی چون عشق، زهد و تقوی، تعلیم و تربیت و... بررسی کنند و تاثیر سبک و زبان او را بر زبان و ادب فارسی و بر آثار شاعران و نویسندگان پس از او بنمایانند. از این‌رو تا کنون کتاب‌ها، مقاله‌ها، ترجمه‌ها و پایان‌نامه‌های فراوانی درباره‌ی زندگی و شخصیت، آثار و سبک سخن‌سرایی سعدی و بررسی اندیشه‌ی او به نگارش درآمده است. اما در میدان سعدی‌پژوهی، هنوز جای بسیاری از پژوهش‌های بایسته و مطالعات بنیادی خالی است. یکی از ضروری‌ترین پژوهش‌ها، شناسایی و معرفی نوشته‌هایی است که در پیوند با سعدی به نگارش درآمده است.

۱-۲- اهمیت و ضرورت تحقیق

آثاری که در برگیرنده‌ی فهرست کلیه‌ی منابع، مراجع و مقاله‌ها با موضوعی ویژه و هم‌چنین تحلیل و نقد آن‌ها باشد، همواره مورد نیاز و توجه پژوهش‌گران ادب فارسی بوده است. سعدی و سعدی‌شناسی از شایسته‌ترین موضوعاتی است که به چنین پژوهشی نیازمند است. انتشار «فرهنگ سعدی پژوهی» (تالیف کاووس حسن‌لی) که پاسخی به این نیاز بود، امروز مورد استفاده و راه‌گشای

بسیاری از سعدی پژوهان است.

در «فرهنگ سعدی پژوهی» علاوه بر بازایی رویکردهای سده‌ی چهاردهم به سعدی و آثارش و آرایه‌ی آمار و نتایج قابل توجهی در زمینه‌های مختلف سعدی پژوهی، بررسی توصیفی و تحلیلی نوشته‌ها نیز برای نخستین بار صورت گرفته است. در بیش‌تر کتاب‌شناسی‌ها و مقاله‌شناسی‌هایی که امروز در دست است، تنها مشخصات ابتدایی کتاب و مقاله مانند عنوان، نام نویسنده، زمان و محل انتشار و... آرایه می‌شود و سوال‌های گوناگونی بی‌پاسخ، رها می‌شود. نمایه‌هایی نیز که در پایان بعضی از آن‌هاست، تنها جست‌وجو را آسان‌تر می‌کند و چیزی از محتوای کتاب و مقاله به دست نمی‌دهد. درحالی که در اختیار داشتن مهم‌ترین نتایج یک پژوهش یا حتی گزیده‌ای از مطالب آن، بسیار سودمند و ضروری است که در «فرهنگ سعدی پژوهی» به این نیاز، توجه شده است.

مقطع زمانی در «فرهنگ سعدی پژوهی» سال‌های ۱۳۰۰ تا ۱۳۷۵ است و امروز پس از گذشت ده سال از این تاریخ، ادامه و تکمیل آن پژوهش، ضروری و شایسته به نظر می‌رسد.

انتخاب اول اردیبهشت ماه به عنوان «یادروز سعدی» و انتشار «دفترهای سعدی‌شناسی» نیز رویکردی ویژه و متفاوت را به سعدی و آثارش موجب شده است.

از همین رو جمع‌آوری و بررسی آثار منتشر شده در این دوره، مقایسه‌ی آن‌ها با دوره‌ی بررسی شده در «فرهنگ سعدی پژوهی» و آرایه‌ی آمار و نتایج جدید، پژوهشی ضروری و سودمند خواهد بود.

۱-۳- پیشینه‌ی تحقیق:

همان طور که گفته شد، ضرورت و اهمیت تهیه‌ی مقاله‌شناسی‌ها بر هیچ پژوهش‌گر و نویسنده‌ای پوشیده نیست. اما متأسفانه، بیش‌تر مقاله‌شناسی‌های موجود، تنها به فهرست نویسی از مشخصات عنوان مقاله‌ها بسنده می‌کنند و بسیاری از پرسش‌ها بی‌پاسخ رها می‌شود.

پیش‌تر، در برخی کتاب‌ها و مقاله‌ها به بعضی از آثاری که درباره‌ی سعدی به نگارش درآمده، اشاره شده است. از جمله:

- تحقیق درباره‌ی سعدی- هانری ماسه
- سعدی - ضیا موحد
- حکمت سعدی - کیخسرو هخامنشی
- ذکر جمیل سعدی (مجموعه مقاله‌ها و اشعار به مناسبت هشت‌صدمین سالگرد تولد شیخ

اجل سعدی) - کمیون ملی یونسکو

• مقالاتی درباره‌ی زندگی و شعر سعدی - منصور رستگار فسایی

اما تا پیش از انتشار «فرهنگ سعدی پژوهی» هیچ اثر مستقلی، به بررسی انتقادی همه‌ی نوشته‌هایی که درباره‌ی سعدی و آثارش پدید آمده، نپرداخته است.

در این کتاب، پس از بازیابی و شناسایی مقاله‌ها و کتاب‌ها، همه‌ی این آثار، بر بنیاد طرحی منظم و یک‌دست و با روشی منطقی، به گونه‌ای گسترده، معرفی، نقد و بررسی شده است. همچنین، افزون بر شناسایی نوشته‌ها، تاثیرات و تاثرات آن‌ها نیز بررسی گردیده تا در روند سعدی پژوهی، از انجام پژوهش‌های هم‌گون و پدید آمدن نوشته‌های تکراری و هم‌سان کاسته شود.

مقطع زمانی در «فرهنگ سعدی پژوهی» سال‌های ۱۳۰۰ تا ۱۳۷۵ است و پس از آن کتاب‌شناسی کامل و دقیق دیگری که رویکرد به سعدی را پس از سال ۱۳۷۵ بنمایاند، تهیه و تدوین نشده است. در حالی که خوش‌بختانه در این سال‌ها سعدی و آثارش، بیش‌تر مورد توجه قرار گرفته‌اند.

از سال ۱۳۷۷ تا کنون، هر سال در اول اردیبهشت ماه که با عنوان «یادروز سعدی» نام‌گذاری شده است، مراسم ویژه‌ای در شیراز برگزار می‌شود که انتشار هشت مجموعه مقاله را با عنوان «دفتر سعدی‌شناسی» در پی داشته است.

در دفترهای چهارم، پنجم، ششم و هشتم سعدی‌شناسی، به ترتیب، کارنامه‌ی سعدی‌پژوهی سال‌های ۷۹، ۸۰، ۸۱ و ۸۳ به چاپ رسیده است. اما در این کارنامه‌ها تنها، کتاب‌های منتشر شده درباره‌ی سعدی معرفی گردیده و به مقاله‌ها اشاره‌ای نشده است. خوش‌بختانه، اخیراً به همت برخی موسسه‌های فرهنگی، اطلاعات جامع مقاله‌شناسی در «نمایه‌ها» به گونه‌ای شایسته، منتشر می‌شود که علاوه بر صورت مکتوب، بر روی لوح‌های فشرده نیز عرضه شده‌اند تا جست‌وجو را سریع و دست‌یابی را آسان نمایند.

اما یک جست‌وجوی دقیق و موثکافانه نشان می‌دهد مقاله‌هایی هستند که نام آن‌ها در نمایه‌ها نیامده است و همین امر از اعتماد کامل پژوهش‌گر به آن‌ها می‌کاهد. به عبارت دیگر، تهیه‌ی نمایه‌ها، راه جست‌وجو و یافتن منابع و تحقیقات پیشین را هموار کرده است، اما پژوهش‌گر و نویسنده نمی‌تواند «فهرست کامل همه‌ی مقاله‌ها» را درباره‌ی موضوع مورد نظر خوداز طریق نمایه به دست آورد. از سوی دیگر، نمایه‌ها، به جز مشخصات مقاله‌ها (و گاه، متن آن‌ها) اطلاعات دیگری به کاربران خود ارائه نمی‌دهند. در حالی که در اختیار داشتن خلاصه‌ای از یک مقاله و نیز منابع

مورد استفاده‌ی نویسندگان آن‌ها برای هر پژوهش‌گری، مفید و خواندنی است. از همین رو تهیه‌ی مقاله‌شناسی‌های توصیفی-تحلیلی در زمینه‌های مختلف که نقد و بررسی نیز در بر داشته باشند، ضروری و سودمند خواهد بود و «سعدی پژوهی» یکی از بایسته‌ترین میدان‌هاست.

۱-۴- هدف تحقیق

هدف این پژوهش، جمع‌آوری و بررسی کارنامه‌ی مقاله‌های منتشر شده درباره‌ی سعدی و آثار او در دوره‌ی زمانی ده ساله (۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵) است. در این پژوهش که به تکمیل بخش مقاله‌ها در «فرهنگ سعدی پژوهی» نیز می‌انجامد، رویکردهای سعدی پژوهی در مقاله‌های این دوره، به گونه‌ای انتقادی و علمی کاویده و ارزش علمی این آثار مشخص شده است.

نتایج بررسی این آثار از زاویه‌های مختلف و با معیارهای گوناگون، به شکل نمودار و جدول نشان داده شده است تا رویکردهای سعدی پژوهی دهه‌ی اخیر، به گونه‌ای دقیق و علمی بازنموده شود و با دوره‌های پیشین قابل مقایسه باشد.

۱-۵- روش تحقیق

روش این تحقیق کتابخانه‌ای است. برای انجام این پژوهش، ابتدا فهرست منابع و اطلاعات لازم از طریق منابع زیر تهیه شده است:

۱- لوح فشرده‌ی نمایه (مندرجات نشریات علمی - فرهنگی)

۲- فهرست مقاله‌های ثبت شده در کتابخانه‌ی ملی ایران

۳- فهرست مقاله‌های ثبت شده در کتابخانه‌ی منطقه‌ای علوم و تکنولوژی شیراز

۴- هشت دفتر سعدی‌شناسی «دفتر دوم تا نهم: ۱۳۸۵-۱۳۷۸». (دفتر اول سعدی‌شناسی که در سال ۱۳۷۷ منتشر شده است چاپ دوباره‌ی تعدادی مقاله است که پیش از سال ۱۳۷۵ به چاپ رسیده‌اند.)

۵- پایگاه‌های اینترنتی:

www.namamatn.com

www.magiran.ir

www.irandoc.ir

www.SID.ir

۶- آرشیو اینترنتی روزنامه‌ها و مجله‌های کشور

سپس همه‌ی مقاله‌ها در شش بخش به شرح زیر معرفی و ارزیابی گردیده است:

۱- مشخصات مقاله (نام مقاله و نویسنده، محل انتشار، تعداد صفحات و...):

عنوان مقاله‌ها و نام نویسندگان و نشریات برابر است با آنچه در ماخذ مورد مطالعه نوشته شده است. به همین دلیل ممکن است نام یک نویسنده درجایی با عنوان‌هایی چون دکتر، پروفسور و یا پسوند نام خانوادگی همراه باشد و در جایی دیگر نباشد.

هم‌چنین اگر مقاله‌ای با همان عنوان یا عنوانی دیگر، به گونه‌ای گزیده یا کامل در نشریه‌ای دیگر نیز منتشر شده‌باشد، زیر عنوان «چاپ‌های دیگر» معرفی شده و نشانی آن آمده‌است.

۲- مضامین اصلی:

عنوان بسیاری از مقاله‌ها، گویای موضوع مقاله نیست. به عبارت دیگر، عنوان بسیاری از مقاله‌ها یا با متن مقاله کاملاً بی‌ارتباط است یا با آن پیوند چندانی ندارد و تنها زمانی می‌توان از مطالب مقاله آگاهی یافت که یا خود مقاله و یا چکیده‌ای از آن دیده شود. به همین منظور برای همه‌ی مقاله‌ها، بخش «مضامین اصلی» در نظر گرفته شده است تا در این بخش، محوری‌ترین مطالب آن بازنموده شود. برای آشنایی خواننده با شیوه‌ی نگارش مقاله، مهم‌ترین عبارت‌ها و نتایج آن مقاله در بخش «مضامین اصلی» آمده است. هم‌چنین برای ایجاد یک‌دستی در سراسر این مجموعه با دخالت در رسم‌الخط نقل‌قول‌ها، این موارد به گونه‌ای هم‌سان بازنویسی شده است.

۳- منابع اصلی:

برخی از مقاله‌ها به منابع مورد استفاده خود اشاره نکرده‌اند یا فهرست منابعی که در پایان مقاله آمده با منابع واقعی استفاده شده در آن سازگاری ندارد اما گاه در متن مقاله به منابع آن اشاره شده است. از این رو برای همه‌ی مقاله‌ها بخشی به عنوان «منابع اصلی» آمده است تا منابع اصلی و واقعی استفاده شده در آن نوشته معرفی شود.

۴- رویکرد به آثار سعدی:

بخش « رویکرد به آثار سعدی » به این منظور فراهم شده است تا دانسته شود کدام یک از آثار سعدی، توجه بیش‌تری را برانگیخته است و هر یک از این آثار در چه موضوعاتی بیش‌تر مورد استفاده بوده است. شایسته‌ی یادآوری است تنها مواردی به عنوان رویکرد به شمار آمده است که از عین سخنان سعدی (حکایت، جمله، بیت، مصراع) استفاده شده باشد نه عنوان یا مضمون آن‌ها.

۵- اشاره:

بررسی انتقادی مقاله‌هایی که در سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ در پیوند با سعدی و آثار او پدید آمده‌اند پس از جمع‌آوری آن‌ها، مهم‌ترین هدف این پژوهش بوده است. بررسی و ارزیابی هر مقاله از لحاظ علمی- پژوهشی و میزان موفقیت نویسنده در بیان مقصود، در بخش «اشاره» انجام گرفته است. در این بخش توضیح داده شده است که:

- موضوع مقاله تازه است یا تکراری؟

- آیا عنوان نوشته با متن آن سازگار است؟

- روش مقاله علمی و مستند است یا تنها یک انشاپردازی غیر علمی است؟

- آیا نویسنده به نوشته‌هایی که پیش‌تر درباره‌ی موضوع مقاله پدید آمده‌اند مراجعه و به آن‌ها اشاره کرده است؟

- آیا نشانی منابع مورد استفاده به - ویژه آثار سعدی- در مقاله آمده است؟ در صورت یادکرد نشانی‌ها، آیا یک‌دستی شیوه‌ی ارجاع آن‌ها رعایت شده است؟

- اگر مقاله پاسخ به یک مقاله یا کتاب یا نقد آن‌ها باشد، روش انتقادی، شیوه‌ی پاسخ‌گویی نویسنده و ارزش نقد او چه‌گونه است؟

نام و نشانی برخی از نوشته‌هایی نیز که موضوعشان با مقاله‌ی مورد نظر، مشترک است، در بخش «اشاره» آمده است.

۶- تاثیرات و پاسخ‌ها:

در این بخش، چنان‌چه نوشته‌هایی، مقاله‌ی مورد نظر را نقد کرده یا از آن بهره برده باشند، با مشخصات کامل معرفی شده‌اند و اگر موردی یافت نشده باشد، این بخش حذف شده است.

این بخش علاوه بر آن که تا حدودی میزان تاثیرگذاری هر نوشته را می‌نمایاند، این امکان را نیز فراهم می‌کند تا چگونگی تاثیرگذاری و بررسی آن نوشته در آینه‌ی آثار دیگران هم ملاحظه شود. شایسته‌ی یادآوری است که «تاثیرات و پاسخ‌ها» تنها در حوزه‌ی همین پژوهش است و مقاله‌هایی که از نظر زمانی یا موضوعی از دایره‌ی این پژوهش بیرون بوده‌اند، در این بخش نیامده‌است.

xxxx

اینک با توجه به آنچه گفته شد، بررسی ۴۰۰ مقاله‌ای را که در سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ در پیوند با سعدی و آثارش پدید آمده‌است، می‌نگریم.

فصل دوم

مقاله‌شناسی

آب حیات من است خاک سر کوی دوست (تأثیرپذیری سعدی از نهج البلاغه)، مریم جلیلی جهان تیغ، فرهنگ (ویژه‌ی بزرگ‌داشت سال امام علی (ع))، شماره‌ی ۳۶-۳۳، بهار-زمستان ۱۳۷۹، صص ۱۸۷-۱۷۵

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. توضیح درباره تأثیرپذیری سعدی از سخنان حضرت علی (ع): «... تبلور سخن حضرت علی (ع) در کلام سعدی، لفظ به لفظ و کلمه به کلمه نیست، بلکه او به صورت ضمنی و معنوی، معنای مورد نظر را در جان گوهر الفاظ فارسی نشانده و به خواننده خود تقدیم داشته است... سعدی در عین رویکرد به اندیشه و هنر علی (ع)، تشخیص شخصی خود را نیز حفظ کرده و فکر مولا را در رگ کلام تزریق کرده و به آن جان بخشیده است. با این که تأثیرپذیری سعدی از نهج البلاغه بیش‌تر به صورت ضمنی و معنوی است، اما شاید بتوان گفت که کم‌تر شاعر و نویسنده‌ای با این توسع به اثر گران‌قدر حضرت علی (ع) راه برده و اشتراک اندیشه خود را با آن، این چنین هنرمندانه به تصویر کشیده است ...» (صص ۱۷۷-۱۷۶)

۲-۱. بازجست نمونه‌هایی از سخن سعدی در گلستان، بوستان، غزلیات و قصاید که تأثیرپذیری سعدی را از بخش‌هایی از سخنان حضرت علی در خطبه‌ها، نامه‌ها و کلمات قصار نهج البلاغه باز می‌نماید. (صص ۱۸۶-۱۷۷)

۲. منابع اصلی: ۲-۱. گلستان و بوستان سعدی، تصحیح و توضیح غلام‌حسین یوسفی

۲-۲. کلیات سعدی، تصحیح محمدعلی فروغی

۲-۳. نهج البلاغه، ترجمه سیدجعفر شهیدی

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۳-۱. گلستان ۲۰ بار، غزلیات ۱۰ بار، بوستان ۷ بار، قصاید ۲ بار

۴. اشاره: ۴-۱. در بررسی تأثیر آیات قرآن و احادیث و روایات دینی بر اندیشه و آثار سعدی، سهم کلام خردمندانه‌ی امام علی (ع) قابل توجه و انکارناپذیر است. در این نوشته، نمونه‌هایی از سخن سعدی که تأثیرپذیری او را از مضامین، خطبه‌ها، نامه‌ها و کلمات قصار نهج البلاغه نشان می‌دهد، جمع‌آوری شده است و نشان می‌دهد همان‌گونه که نویسنده توضیح داده است، این تأثیرپذیری بیش‌تر ضمنی و معنوی است تا مستقیم و لفظ به لفظ.

۴-۲. دکتر سید محمد مهدی جعفری در مقاله‌ی "تأثیرپذیری سعدی از نهج البلاغه" نمونه‌های دیگری از تأثیر کلام حضرت علی (ع) بر سعدی را باز نموده است. مهرداد چترایی نیز در مقاله‌ای با عنوان "تأثیر اندرزهای تربیتی حضرت علی (ع) در آثار سعدی" به این موضوع پرداخته است. (برای آگاهی بیش‌تر رک. مقاله‌های یاد شده در همین مجموعه)

آتش بر پر جبریل جان، محمد قراگوزلو، سعدی‌شناسی، دفتر دوم، به کوشش کوروش کمالی سروستانی، مرکز سعدی‌شناسی، ۱۳۷۸، صص ۱۷۶-۱۵۷

۱- مضامین اصلی: ۱-۱. توضیح درباره‌ی مقاله و معرفی آن: «جستار آتش بر پر جبریل جان» از منظر تأملی در مبانی عشق و جمال در شعر و اندیشه‌ی سعدی با نگاهی بر عرفا و حکمای فارس از جمله روزبهان، حافظ و ملاصدرا رقم خورده است. درآمد این جستار به بررسی جایگاه عشق و محبت و جمال در قرآن کریم، حدیث و متون کهن صوفیه اختصاص یافته است. و در ادامه، حالات عشق پاک در تفکر سعدی، با توجه به زمینه‌های جمال دوستی، تجلی و نظریاتی عرفانی مطرح شده است.

مباحثی چون: نظریه افلاطون، عزالدین محمد بن علی کاشانی و جلال‌الدین محمد بلخی درباره‌ی «میل باطن به سوی عالم جمال» توأم با اراییه‌ی نشانی مواضع موافقان و مخالفان تجلی حسن و جمال دوستی، به همراه درج احادیث و اخبار مربوطه، در بخشی از مقاله مورد توجه قرار گرفته و از آرای ابن داوود، فخرالدین عراقی و عبدالرحمن جامی نیز یاد شده است، سپس نظریه‌ی روزبهان بقلی شیرازی و صدرالمتالهین شیرازی درباره‌ی عشق و جمال به اجمال بررسی گردیده و آن‌گاه ابعاد مختلف جمال دوستی در آثار سعدی: گلستان، بوستان و به ویژه غزلیات با شواهدی از حافظ طرح و شرح شده و از سبب این که چرا معشوق در شعر فارسی مذكر است، سخن رفته. این جستار، فی‌الواقع نوعی کیف‌خواست سعدی و همه‌ی عرفای جمال دوست است که از سوی بعضی معاندان و تنگ‌چشمان به آلودگی نظر متهم گشته‌اند». (صص ۱۵۷-۱۵۸).

۱-۲. تأکید بر نشأت گرفتن عرفان اسلامی از سرچشمه‌ی لایزال قرآن و حدیث در تلفیق با مجموعه‌ای از سنت‌ها و باورهای حکمی ایران باستان و یادکرد بعضی آیات قرآن و متون متصوفه که از مفهوم عشق و محبت در آن‌ها سخن رفته است. (صص ۱۵۸-۱۵۹).

۱-۳. اشاره به «عشق» به عنوان «گرانگاه و نقطه‌ی پیوند غزل فارسی و عرفان اسلامی» و «عشق پاک» به عنوان «مهم‌ترین دلیل و انگیزه‌ی آفرینش‌های هنری غزل فارسی و بستر ظهور اعظام شعر عرفانی» (ص ۱۵۹).

۱-۴. استناد به ابیاتی از حافظ که «بیان‌گر پای در خاک بودن یکی از ابعاد چندگانه‌ی معشوق حافظ است» به منظور مخالفت با آن چه درباره‌ی «شائبه‌ی جسمانیت و میل غریزی» به سعدی نسبت داده شده است. چون معشوق در اشعار یاد شده از حافظ، آشکارا، زمینی است. (صص ۱۶۵-۱۶۶)

۱-۵. اشاره به دو حکایت گلستان که «صبغ‌ی مادی» دارد و «حکایاتی عاشقانه از بوستان که غالباً از درون مایه‌ای عرفانی برخوردارند» (صص ۱۶۶-۱۶۷).

۱-۶. تأکید بر وجود جمال دوستی عرفانی و مادی در غزل‌های سعدی و نقل ابیاتی که «موید حالات نظر بازی و جمال دوستی عرفانی و غیر آن در غزل سعدی است» (صص ۱۷۰-۱۶۷).

۱-۷. گفتاری زیر عنوان « چرا معشوق مذکر؟ »: « معشوق در غزل فارسی عموماً مذکر است و از آن به پسر، مغیچه، ترک، غلام و ... یاد می‌شود. . . این مسئله که شبهه‌ی «هم جنس‌گرایی» را دامن زده است، به قول استاد دکتر زرین کوب "پیش از آن که حاکی از یک نوع انحراف جنسی باشد حاکی از یک نوع سنت ادبی است که تغزل به یاد پسران را در جامعه قرون وسطایی برای عامه تحمل‌پذیرتر می‌کرده است از این که نام سرپوشیدگان حرم‌هایشان بر زبان‌ها بیفتد.»

۲. منابع اصلی: ۱-۲. در این نوشته، از منابع بسیار (بیش از ۳۰ منبع) بهره گرفته شده است، از جمله: قرآن کریم، کلیات سعدی به تصحیح محمدعلی فروغی، مکتب حافظ از منوچهر مرتضوی، مصباح‌الهدایه و مفتاح‌الکفایه از عزالدین محمود کاشانی، عبهرالعاشقین از روزبهان بقلی شیرازی و ...

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۱-۳. غزلیات ۲۴بار، بوستان ۹بار، گلستان ۲ بار.

۴. اشاره: ۱-۴. درباره‌ی جمال‌پرستی سعدی و نیز عارفان جمال‌پرست، در نوشته‌های گوناگون، بارها توضیح داده شده است. در این مقاله، یک بار دیگر، همین موضوع با استنادات مکرر به منابع مختلف، بازنگری شده و با یادآوری سنت‌های ادبی گذشته بر پاکی نگاه سعدی، تأکید شده است. این نوشته، به بررسی و تحلیل "عشق و جمال‌پرستی" در آثار سعدی می‌پردازد. از این رهگذر، مقایسه‌ای میان سعدی و حافظ صورت گرفته و از برخی آیات و احادیث درباره‌ی عشق و جمال و نظریه‌ها و آرای موافقان و مخالفان تجلی حسن و جمال‌دوستی یاد شده است.

۲-۴. فراوانی ابیات و عبارات شاهد، نیز تعداد قابل توجه منابع و نشانی کامل و دقیق آن‌ها بر ارزش مقاله افزوده است.

۳-۴. نشانی نمونه‌های آثار سعدی و غزل‌های حافظ مشخص نیست.

۴-۴. در پی نوشت شماره‌ی ۲ مقاله آمده است: «ابیات حافظ که در این جستار آمده، به نقل از هیچ یک از دیوان‌های چاپی موجود و نسخ خطی نیست.» نویسنده در این باره هیچ توضیحی نداده و منبع مورد استفاده‌ی خود را مشخص نکرده است.

۵-۴. این نوشته نیز از اشتباهات فراوان چاپی در امان نمانده است؛ از جمله:

ص ۱۶۲ س ۱۲ شهید بود (شهید عشق بود)

ص ۱۶۸ س ۵ آئینه (آینه) (۲بار) و س ۸: ناپیداست (ناپدید است)

ص ۱۶۹ س ۱۴ مگر (مگو) و س ۱۸: فارس (فارسی)

ص ۱۷۳ س ۵ رفت و (رفت) و تحسین (تحسینی)

ص ۱۷۳ س ۶ دین (دینی)

ص ۱۷۴ س ۲ پی‌نوشت پاسخ (نسخ)